

NA IROGO NI TABACAKAKA NI VULI

Vakarautaka na Tabana ni Vosa & iTovo Vakaviti

NA ITOVO E LOMANIVALE 4

ITUVATUVA NI LESONI

- 1.0 Na Veikidavaki (CAS vosa vakaviti)
- 2.0 Na Ulutaga
- 3.0 Na iNaki ni Lesoni
- 4.0 Na Kakaburaki – Na ikau
- 5.0 Na iVakaraitaki – Na iTovo ni Kana 2
- 6.0 Na Railesu
- 7.0 Na iTukuni
- 8.0 Na Vakavinavinaka & Tini (CAS vosa vakaviti)

- 1.0 NA VEIKIDAVAKI (CAS vosa vakaviti)

NA IROGO MAI NA TABACAKAKA NI VULI – NA ITOVO E LOMANIVALE 4

2.0 NA ULUTAGA – NA ITOVO E LOMANIVALE 4 – Na iTovo ni Kana

2.1 Na ikavā ni iwase ni ulutaga qo kuria na ikatolu ni iwase baleta na itovo ni kana.

3.0 NA INAKI NI LESONI

- Mera kila na gone ni itovo vakaviti makawa na bula kei na tiko savasavā;
- Me vulica na gone na vosa ni vakarokoroko ena gauna ni kana;
- Me vulica na gone na tatau vakamātau ni sa mamamu se oti nona kana;

4.0 NA KAKABURAKI – Na iKau

4.1 Ni bula vinaka na veigonevuli ena 14 na yasana e Viti. Ni bula na gonevuli oni vuli ena paraimari kei na sekenri – ena noda veikoro, veivanuynu kei na koro vavalagi. Ni bula vinaka talega na gonevuli kei kemuni na veiwekani oni tiko mai valagi. Qo e sa ikavā ni takitaki me baleta na itovo e lomanivale. Sa tolu oti na itakitaki ena ulutaga vata ga qo.

4.2 Kevaka oni a sega ni donuya, meu na taleva mada vakalekaleka. Ena imatai ni takitaki ni itovo e lomanivale, a cauraki kina e vica na itovo qo:

- Na Veikidavaki – oya, na noda veivakayadrataki ena mataka nida sota, se da veivakabulataki nida sota ena lomanisiga; eda a vulica tale ga -

NA IROGO MAI NA TABACAKAKAKA NI VULI – NA ITOVO E LOMANIVALE 4

- Na Tama – oya, na kaci ni vakarokoroko kei na veivakaturagataki nibera nida curu ena dua na lomanivale; eda a vulica ni duidui na nodra tama na turaga kei na marama, duidui tale ga na tama ena veiyasai Viti; mai na tama, eda a vulica tale ga na -
- Na Veirairaici – oya, na noda sega ni toka galugalu ga ena noda lomanivale nira tavali ena noda matanivale na tamata; eda na kidavaki ira, se da kacivi ira mera mai vakacegu, se mai vakasigalevu;

4.3 Ena ikarua ni takitaki ni itovo e lomanivale, a cauraki yani na ivakarau mo kila kevaka o:

- Talai i na dua tale na vale;
- Na vosa cava mo cavuta ni bera ni o curu;
- Na katuba cava mo curu kina ni o sa kacivi yani e loma;
- Na vanua cava mo dabe kina ni o sa curu;

4.4 Ena ikatolu ni takitaki, sa okati na itovo ni kana me itovo tale ga ni lomanivale ka cauraki yani na veika qo:

- Na vakaisala, vakaivāvā kei na vakamatailoilo e lomanivale;
- Na nodra daramaka na isulu mātau na goneyalewa ena nodra lomanivale; iqo e oka kina na vinivo, liku se

NA IROGO MAI NA TABACAKAKAKA NI VULI – NA ITOVO E LOMANIVALE 4

isulutavoi me ubia vinaka na tolo me yacova na duru, vakabibi nida dabe ena gauna ni kana;

- Na noda kilai keda vakaiyatu e tekivu ena dabe na ibenikana mai vei koya e qase qai veitaravi sobu vei koya sara e gone;
- Na nodra iyatu na tagane kei na yalewa nira dabe veitaravi ena ibenikana;
- Na yavu ni nodra tuberi na tagane kei na yalewa nira dabe ena ibenikana me vakarautaki ira ena gauna era na lai vakavuvale kina;

4.5 Vinaka ragone, sa na tomani sara na ikavā ni noda lesoni nikua me baleta na itovo ni kana. Eda na tekivu mada ena vosa na **/vuluvulu/**. Qo na vosa e tukuna ga e dua na ka – na sava ni liga. Sega ni rawa ni o kaya me vuluvulu na matamu baleta e tiko ga na vosa ni sava na matamu. Na kena vosa na **/tavoi/**. Sega tale ga ni rawa ni o kaya me tavoi na yavamu baleta e tiko ga na kena vosa ni sava na yava – na **/sasavui/**. Sega tale ga ni rawa ni o kaya me lai sasavui na yagomu baleta e tiko ga na kena vosa – na **/sili/** se **/sisili/**.

4.6 **Na cava na vu ni noda taleva kina na veivosa qo ragone?** (wawa 3 na sekodi.....). Baleta na tiko savasavā kei na bula savasavā e noda ivakarau! A sega ni kauta mai na kai valagi se na lotu! A itovo makawa vakaviti na savasavā baleta ni tiko na kena vosa. Ke a sega na kena vosa, ena sega tale ga na

NA IROGO MAI NA TABACAKAKAKA NI VULI – NA ITOVO E LOMANIVALE 4

kena itovo! Na itovo ni tiko savasavā kei na bula savasavā ragone a bau tiki tale ga ni iteitei. Ena gauna makawa, nibera ni tadu mai na lotu, era dau qarauna na qase me savasava na nodra veiloga uvi, na uciwai kei na waitui. Na manumanu mada ga kei na ika era wasei tani mai na itikotiko. Dua na kena ivakadinadina na iwiliwili vakaviti me vaka qo:

- 10 na vuaka sa dua na rara
- 10 na vonu sa dua na bī
- 10 na toa sa dua na sogā

4.7 Qo e sega wale ga ni iwiliwili vakaviti ragone. E vakaraitaka tu nira sa wasei tani tu na manumanu mai na itikotiko ni tamata. Era kumuni vata me le tini qai ra vakayacani tu – dua na bi, dua na rara, dua na sogā &s.

4.8 Na savasava ni nodra koro tale ga ena gauna makawa ragone e laurai tale ga ena vosa na /saulā/. Na /saulā/ ragone na taudaku se iyalayala ni koro, vb yasana i veikau; vol **ibili, saukā**. Na saulā na vanua dau tu gona kina na rara ni vuaka; na bi ni vonu ena sega ni tiko e saula, ena tiko ga e matāsawa ia ena yawa vakatikitiki mai na koro.

4.9 Na gauna makawa se sega kina na sovunsili. ***la era maroroya vakacava na savasavā ni yagodra ragone?*** Oya na vuna era bulia kina na ilmu se waiwai o ira na qase. Na waiwai e buli mai na niu. Nira lumuta na yagodra, e vakasavasavataki ira na

NA IROGO MAI NA TABACAKAKAKA NI VULI – NA ITOVO E LOMANIVALE 4

niu ena ilmu. Ena gauna qo eda sa qai raica na veimataqali sovunisili, veimataqali kirimu ni yago. Dua na kabani levu qo e Viti na Pure Fiji. Eratou dau bulia na veimataqal ilmu kei na kirimu sau levu. Ia era buli kece ga mai na waiwai savasava ni niu. E mai vakayagataki ga na vuku a nodra itovo makawa na qase ka sa roboti vuravura taucoko na yaca ni kabani qo na Pure Fiji ia na yavu ni veiyaya eratou bulia e taka mai na dua na ivakarau ni tiko savasava vakaviti.

5.0 NA IVAKARAITAKI – Na iTovo ni Kana

5.1 Vinaka ragone. Eda sa na dewa i na ikuri ni ivakaraitaki baleta na itovo e lomanivale, vakabibi ena gauna ni kana.

NA IROGO MAI NA TABACAKAKA NI VULI – NA ITOVO E LOMANIVALE 4

GAUNA: NA VAKAYAKAVI

VANUA: LOMANIVALE

[**FADE IN:** tatavasavasa tiko na iyayanikana, rorogo tiko na veitalanoa]

- 1.0 **NA MERE:** Dou vuivui rawa nibera ni odou kana. Sami, kerekere solia yani e cake vei tamamu nona ivuivui. Nomudrau ivuivui o iko Sami kei Kali sa solia cake yani qori o Sulu.
- 2.0 **KALI:** Ia Na, sa savasava rawa tu na ligaqu!
- 3.0 **NA MERE:** E kena ivakarau nibera na kana kei ni oti na kana meda vuluvulu. A sega ni buli wale tu na vosa na vuivui kei na kena cakacakaniliga me iukuuku Kali!
- 4.0 **TA TIMOCI:** Kali, au taro mada vei iko
- 5.0 **KALI:** Io Ta?
- 6.0 **TA TIMOCI:** O sa raica na veidalo kei na loga uvi nei Tubumu?
- 7.0 **KALI:** Koya ivei? Koya tu ena delana volemata na koro makawa?
- 8.0 **TA TIMOCI:** Io qori – o sa raica na kena ituvaki?
- 9.0 **KALI:** Io Ta, e caramaki vinaka tu qai darama na sala meda muria.
- 10.0 **TA TIMOCI:** Io, ya gona na savasava vata ga e kaya tiko o tinamu. Keda sega ni vuluvulu ga me savasava na liga baleta ga na kana, e bau yaco tale ga ina iteitei na savasava vaka qori vei tubumu!

NA IROGO MAI NA TABACAKAKAKA NI VULI – NA ITOVO E LOMANIVALE 4

- 11.0 **SULUETI:** UU au sa sinai saraga.
- 12.0 **NA MERE:** Cava na kena itukutukuni matau Sulueti ni o sa mamau?
- 13.0 **SULUETI:** Oi, wawa.....vinaka vakalevu na ivakayakavi. Au sa mamau ka kere vakacegu.
- 14.0 **TA TIMOCI:** Vinaka Sulueti
- 15.0 **NA MERE:** Vinaka luvequ. Io, soli na galala mo vakacegu.
- 16.0 **SULUETI:** Au kerea na ivuluvulu
- 17.0 **NA MERE:** Qori Sami solia yani vei Sulueti nona ivuluvulu.
(vei Sulueti): Cava o vakarau cakava qori?
- 18.0 **SULUETI:** Keitou lai vuli lesoni vata ena vale vei turaganikoro baleta me tauri keitou ena Fika o radini turaganikoro.
- 19.0 **NA MERE:** oi vinaka, gole. Nanuma me ciwa ga na kaloko mo sa mai moce.
- 20.0 **SULUETI:** Io vinaka Na.

TINI

NA IROGO MAI NA TABACAKAKAKA NI VULI – NA ITOVO E LOMANIVALE 4

5.2 Ragone, ena veitalanoa eda sa qai rogoca oti ga qo, eda rogoca ni tukuni tale na bula savasava ena noda ivakarau na kai Viti. Rogoca na ivakamacala a tukuna vei Kali o tamana –

5.2.1 [Edit in: 4.0 **TA TIMOCI**: “Kali, au taro.....”]

[Edit out: 10.0 **TA TIMOCI**: “...vei tubumu!”]

5.3 Ragone, ena ivakamacala vei Kali, e vakadeitaka tiko o tamana ni savasava e ivakarau vakaviti. E sega ni yaco ga ena vuluvulu na savasava, e bau yaco tale ga ena iteitei. Eda dau raica nira dau werewere ena nodra veiteitei na tinada, tamada kei ira na tubuda baleta e noda ivakarau meda kauaitaka na savasava.

5.4 Ena veitalanoa vata ga oya, eda a rogoca edua tale na ivakarau ena ibenikana. Rogoca na ka a tukuna o Sulueti kei na kena isau a cavuta vua o tinana –

5.4.1 [Edit in: 11.0 **SULUETI**: “U au sa sinai....”]

[Edit out: 17.0 **NA MERE**: “Qori Sami.....vuluvulu”]

5.5 Na cava na ivakarau oya ragone? [wawa....3 na sekodi...]. Io, na vakavinavinaka kei na kere vakacegu. Nida kana oti, e dodonu mo vakarogotaka taumada na nomu vakavinavinakata na kemu, tarava oya nomu kere veivagalalataki se vakacegu mai na ibenikana. E sega ni o

NA IROGO MAI NA TABACAKAKA NI VULI – NA ITOVO E LOMANIVALE 4

kana oti ga o tucake o lako! Keda vulica meda vakavinavinakataka na vakarautaki ni kakana. Eda vulica talega na veidokai meda dau tatau se kere vakacegu vei ira na qase nida kana oti. Eda vulica kece na ivakarau kece qori ena ibenikana. E ka bibi gona kina moni dabe ka kana vata vakavuvale.

6.0 NA RAILESU

6.1 Vinaka ragone, sa na mai yala toka ekea na veitalanoa baleta na itovo e lomanivale kei na itovo ni kana. Moni nanuma vinaka ni noda itovo e susugi e vale ena gauna ni kana. Dua tani na gauna ni lotu vakavuvale – oya eda sa vakarorogo vei dua ga na domo e veiliutaki. Na gauni ni kana e gauna eda vulica kina na veidokai, eda vulica na tiko savasava, eda veitalanoa ena yalo vinaka, eda veiwasei ka veivakasalataki, eda vulica na vakarorogo, na muri iyatu, na vakavinavinakataka na keda kakana, na tatau se kere vakacegu – qo kece ragone na noda ivakarau.

6.2 O na sega ni rawa ni vulica ke o qitoqito tu ga e tuba, se o veimurimuri tu ga kei ira nomu ilālā. O na sega tale ga ni vulica ke gauna ni kana o gade tu lai vakaoti gauna i na

NA IROGO MAI NA TABACAKAKAKA NI VULI – NA ITOVO E LOMANIVALE 4

dua tale na vanua sega ni dodonu mo tiko kina. Nanuma tiko ragone, na noda itovo kei na ivakarau o na sega ni volia mai na sitoa, se na nomu talevoni veikauyaki, se ena retio yaloyalo, se na volamata! Na noda itovo kei na ivakarau e vakadewataki ena vosa bula – mai vei ira noda itubutubu, o ira na wekada, vei qasenivul &s. Eda sa dau rogoca wasoma na ivosavosa ni Volatabu na “tekivu i Jerusalemi.” Na Jerusalemi gona ragone na noda vuvale, na noda itokatoka, vuwere, bito, matanisque, bure, se tokayaga. Na veika lelevu e tekivu mai na veika lalai. Kena ibalebale na itovo ni vakarokoroko kei na vakavinavinaka e matanataki vei ira na tamata e tuba e tekivu yani e lomanivale.

- 6.3 Sega ni rawa ni o namaka mo gone dau vakarokoroko e tuba kevaka o bē se vakau nomu tiko e vale. Sega ni rawa ni o namaka mo gone ivosavosa vinaka ka veidokai e tuba kevaka e gone vakadrecike ka sega ni vakarorogo e vale. Vinaka vakalevu na varorogo mai ragone, au sa mai yala eke. Eda sa na dewa sara ina vakarogo itukuni.

7.0 NA ITUKUNI

7.1 Vinaka ragone. Na noda itukuni nikua -

Na Buturaki nei Ra Davilai mai Toga

Ena dua na gauna makawa sara, era a bose na ika kece ni Viti mera lai qito i Toga. Ra sa vakavakarau vinaka sara na mata qito ni Viti ena ilakolako ni qito i Toga qO. Era lako kece sara na ika e Viti. Sa tukuni sara me digitaki e dua na nodra kavetani, mani digitaki o Ra Qio me nodra kavetani baleta ni ika kaukaua vei ira kece na ika. Oti era sa mani lako sara yani.

A dede sara na nodra ilakolako baleta ni so e rui ika berabera. Ia era via lako vata tiko ga. Sa ra yaco yani sa lai cabora sara o Ra QiO na nodra isevusevu vei Tui Toga. O Ra Davilai kei Ra Qitawa erau vakasagai ira toka ga na goneyalewa rairaiuinaka ni Toga. Sa sivia tale na nodrau wede. Ni sa lesu yani o Ra QiO ena sevusevu sa ra kau sara i nodra bure. Era mai veikau na goneyalewa ni Toga. Sa qai levu ga nodrau wede o Ra Qitawa kei Ra Davilai.

Ni sa oti mai na kana, sa tukuni mera lako kece i moce. O Ra Qitawa kei Ra Davilai erau sega ni via lako. E baleta ni rau sa yadua sara toka na goneyalewa ni Toga. Sa qai karaci rau yani o Ra Qio me rau lai moce de

NA IROGO MAI NA TABACAKAKAKA NI VULI – NA ITOVO E LOMANIVALE 4

rau vaculaki. Dua na ka nodrau madua baleta ni rau dabe vata toka kei na nodrau goneyalewa.

Rau sa mani vakamalumutaka ga me rau sa lai moce. Rau sa lai moce tu ena yalobibi kei na madua levu. E rau lai davo vata toka ga, rau veitalanoataka tiko na qito sa vakarau.

Era yadra sara vakamatakailai. Erau kidacala, rau marau ni rau raica nira sa baci vakarau kakana na goneyalewa ni Toga. O rau li, na kana e lako vata tiko ga kei na wede. Oti na kana sa vakarau sara na qito. Era sa toso kece i rara o ira na qito kei ira na sarasara. E sega ni qito kina o Ra Davilai, e nona cakacaka tiko ga na soli ivukivuki vei ira na goneyalewa ni Toga. A sega tale ga ni qito o Ra Qitawa.

Sa tekivu sara na qito ena kena gauna lokuci. Dua na qito kaukaua a mani qaqa kina na mataqito ni Viti. Sa dua na ka na nodra marau. Ni oti na qito sa ra lesu tale i nodra bure mera lai vakacegu. Era sa baci vakarau na marama ni Toga mera kana. A mani sega ni kana o Ra Qio ni a tiko ena bose, sa mani maroroi toka ga na kena. Sa tukuni kece sara vei ira me kua sara ni dua e kania, ke dua e kania era na vaculaki koya na leweniqito. Oti na kana era sa lako sara ina nodra veivakamarautaki mai Toga, me saravi kina na veimeke totoka.

Ni sa caka tiko na meke sa bogilevu, rau sa viakana o Ra Davilai kei na nona goneyalewa ni Toga. A cava gona me rau kania sa oti na kakana, sa

NA IROGO MAI NA TABACAKAKAKA NI VULI – NA ITOVO E LOMANIVALE 4

vo tiko ga na kei Ra Qio. Erau sa mani lako yani me rau lai butakoca na kakana a maroroi tiko. Ni rau sa yaco yani, tukuni vei goneyalewa ni Toga me wawa tu e tuba me lai kauta mai na kakana o koya. Nona yasa yani qo o Ra Davilai me lai kauta mai na kakana, e sega ni kila ni vakaraici koya lo toka mai o Ra Dabea. Ni sa kauta oti o Ra Davilai na kakana sa lai tukutuku sara o Ra Dabea vei ira na leweniqito. Sa dua na ka na nodra cudru. Era sa vosavosa, era sa qai vaqarai Ra Davilai me sa buturaki.

Nodra vaqaqara qo sa kunei rau na veitau o Ra Qitawa, tukuna sara vua na itukutuku nira sa vaqarai koya tiko. E kidacala o Ra Davilai ni sa lauti koya e dua na imatau wararasa nei Ra Ogo. E qiqi sara ga vakatadraicake. Ni se davo koto ga o Ra Davilai sa cabolo tale i saresarena e dua na icaqe nei Ra Qitawa. Ni sa raica na itau nei Ra Davilai na ka e yaco sa seuta sara ga ena levu ni nona domobula kei na madua. Era sa qai buturaki koya na leweniqito taucoko. Sa qiqi tu i ra sa mavoa sara vakaca. Sa sega ni caka rawa tu e dua na ka. Dede vakalailai sa qai rogo mai na domoi Ra Vonu, "Ei ei, e vacava o ka qori?" Ra tukuna sara vua ni a butakoca na kakana kei Ra QiO a maroroi tiko. Dredre sara o ravonu qai kaya yani, "Dou toso mada meu raica mada na gone doce qori."

Cici ga yani o Ra Vonu qai lai dabeci Ra Davilai. E kakamusumusu kece sara ga qai mai davava tu yani. Ni sa tucake mai o Ra Vonu, sa dara sobu vakamalua ga o Ra Davilai me lai bulubulu tu e loma ni nuku. Yacova mai nikua e dau bulubulu tu ga o Ra Davilai, sa davava tale tu ga na kena irairai.

NA IROGO MAI NA TABACAKAKAKA NI VULI – NA ITOVO E LOMANIVALE 4